

Олена Маленко

МАЛОРОСІЯ ЧИ УКРАЇНА?

Рецензія на книгу: Безхутрий Б. Треті півні : філософсько-сатиричний роман-епопей. Київ : Гамазин, 2020. 256 с.

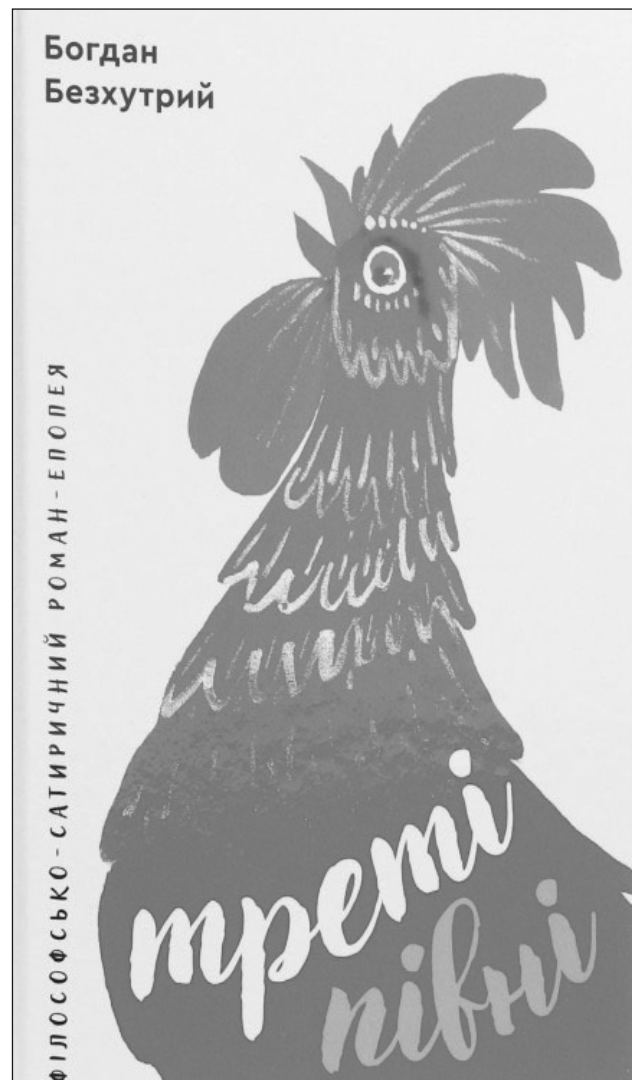
І владу візьме плем'я молоде!

«– Не існує жодного іншого способу подолати інфантильність, як стати врешті дорослим», – це мотто відкриває роман Богдана Безхутрого «Треті півні». Перегорнувши останню сторінку твору, розумієш, яким актуальним і злободенним воно є. Тільки стосується ця максима не лише окремої людини, а й цілого народу. Чому ми, українці, ніяк не виборсаємося з осоружного минулого? Де причина байдужості один до одного й живучості отого сакраментального «моя хата скраю»? Чому багатьом із нас бракує самоповаги й національної гідності, натомість сервільність і чуття меншовартості аж зашкалюють? Над цим замислювалися й замислюються історики, політологи, етнографи, журналісти...

Та часто сухе наукове чи навіть публіцистичне слово виявляється не в змозі донести до загалу підсумок цих роздумів. Натомість слово художнє, якщо воно щире й талановите, здатне схвилювати й застерегти, викликати сором і обурення, бажання зробити наперекір і довести, що «такі можемо»!

Роман «Треті півні» Богдана Безхутрого саме про це. У центрі уваги письменника передусім (хоч і не завжди) Полтава й полтавці. Тут, на думку автора, зосереджено чимало тих проблем і явищ, які дістали назву «малоросійство». Письменник обирає сатиру основною своєю зброєю, яскравими мазками малюючи вражаючу картину буття значної частини українського суспільства, спотвореного століттями бездержавності й колоніального виживання, егоїзмом, інфантильністю, наївним мрійництвом і прожектерством, користолюбством, ідеологічною зашореністю, здирництвом і пустослів'ям.

Перед читачем проходить ціла галерея колоритних українських типів. У химерному плетиві часів один по одному, а то й цілими гуртами виринають на сторінках роману то решетилівський сотник Скочисторч, герой «Полтавської баталії», який заради своїх смушків просить петербурзьку владу «ліквідувати закланну Гетьманщину»; то наївний і дивакуватий прожектер-письменник із Луганська, якого, крім усього іншого, обкручують навколо пальця спритні львівські шахраї; то полтавський міщанин, власник книжкової крамниці на багатозначне прізвище Короленко, «присилуваний» перед тим, як він каже, «самостійни-



ками», просить владу «нової», на цей раз денікінської, Росії «збавити» його від «малоросійських» книжок, придбавши їх у нього як не для культурних, то хоч би для господарських потреб; то чорнорота перекупка Вошколупиха, який на п'яні очі привидівся Петлюрантисеміт у кривавому мішку, про що вона поспішає повідомити російські «влади», сподіваючись на винагороду за пильність; то професорка-директорка, яка заради квартири пише донос міністру на «ректора-помаранча»; то... У цьому сміховому калейдоскопі подій і типів, кожен із яких, попри гротескність, зображений надзвичайно пластично й наділений живими, індивідуальними, психологічно точними

рисами, уважний читач бачить не стільки далеке й не-далеке минуле (хоч воно теж важливе й значуще), скільки сучасне, пов'язане, на жаль, із минулим інколи незримими, а інколи й цілком зримими нитками.

Узагалі, як відомо, сатира – це завжди образне заперечення саме сучасної дійсності; предметом її висміювання є сучасне з усіма його актуальними й злободенними питаннями – соціальними, політичними, ідеологічними, культурними. Екскурси в минуле в «Третіх півнях» – це лише пошук джерел, демонстрація причин того травматичного спадку, якого українське суспільство не може позбутися й досі.

У цьому сенсі сміх визволяє людину від тягара минулого, бо те, що заперечується, зображується як смішне, а сатиричний гротеск, який вилучає героїв зі звичного ходу життя та звичного життєвого простору, робить можливим подивитися на зображені події ніби через збільшувальне скло й заразом ніби із середини самого себе, того самого «я-Ромуальда», який виступає оповідачем цієї смішної та водночас трагічної оповіді.

Саме таке поєднання комічного й трагічного є ще однією особливістю роману «Треті півні». Більшою чи меншою мірою всі персонажі твору несуть у собі зерно трагізму, чи буде це історія «міцного господаря» Рябокроля, чию родину знищила веремія війн і революцій початку ХХ століття, чи доля дружини ревного «солдата партії» та борця з «літераторами-шкідниками» Івана Микитовича, а чи й майбутнє самого оповідача, яке залишається непевним.

Є в романі й сторінки, які підносять трагізм до найвищого регістру. Таким постає епізод, що починається знайомими багатьом українцям словами: «Сім'я вечера коло хати...» Увесь жах голодомору сконцентрований у цьому божевільному діалозі «дядька» й начальника районної міліції Полустраникова. Не менш сильними за рівнем трагізму постають усі чотири варіанти зустрічі через пів віку колишнього «старшого охочекомонної добровольчеської охранный гвардії Лева Мартиновича Рябокроля» з дочкою Марусею...

У романі «Треті півні» чимало місця відведено образу «вахмістра» Печоріна, денікінського контррозвідника, який волею долі й командування «Добровольчої армії юга Росії» опиняється у «звільненій» від «самостійників» і більшовиків Полтаві. Він сприймає українців, Україну й усе, що тут відбувається, ніби збоку, символізуючи, певною мірою, російський погляд на українську дійсність, її минуле та майбутнє. Цей великодержавницький, шовіністичний погляд, доводить нам автор, був би лише ще однією ілюстрацією ставлення метрополії до тубільців, якби не частина самих українців, які, хто бездумно, хто з корисливою охотою, дають використовувати себе в брудній грі заради чужинських інтересів, не усвідомлюючи, що торують шлях до самознищення.

Це саме до Печоріна скеровуються численні згадані вище «прошення» українців, чи, правильніше, малоросіян, це ж у його «конторі» любенько служать земляки: хитруватий колишній пирятинський шкільний інспектор, а тепер справник Метелиця і прямиий, як одвірок (і в прямому, і в переносному значенні), «беручий козарлюга» флігель-ад'ютант Пилипенко; це ж вони, малоросіяни-землячки, так запопадливо допомагають Печоріну успішно розібратися з «Делом № 145» під промовистою назвою «О подпольной большевизской организации малороссийски настроенных поэтов-сепаратистов».

Причина цих, як і багатьох інших, трагедій для читача зрозуміла й очевидна: під'яремний, колоніальний статус України, що цілеспрямовано нищив у людях почуття власної гідності, перетворюючи їх на слухняних виконавців чужої волі.

Роман «Треті півні» має всі ознаки постмодерністського тексту. Він складний для читання, має доволі хаотичну композицію, чи, правильніше, письменник свідомо нехтує усталеним уявленням про послідовність викладу, вимагаючи від читача дієвої співучасті у творенні тексту. Цю книгу не можна читати поспіхом, вона не для «перескакувань» і пропусків «опису природи». Вона для повільного вдумливого читання, для смакування кожним словом і кожною фразою. Роман написано «візерунковою» мовою, яка часто руйнує правильність конструкцій, але зберігає чіткість і виразність думки. Усе це надає вишуканості стилю, і ним (парадокс!) хочеться насолоджуватися незалежно від змісту. Навіть, здавалося б, словесні надмірності, як-от опис наїдків і напоїв, мають свій естетичний сенс: вони матеріалізують зображений світ, роблять його впізнаваним і реальним.

«Треті півні» по вінця насичені інтертекстом, тим самим культурно-історичним розчином, який оточує нас повсякдень від народження до смерті, хоч подекуди ми самі собі не даємо в цьому звіт. У романі десятки, якщо не сотні, таких інтертекстуальних відсилань: імена історичних і культурних діячів різних епох і народів (від Сагайдачного до Кафки, від Апостола до Чумака, від Франца-Фердинанда до Хрущова й Распутіна); точні або модифіковані назви різноманітних документів; назви літературних творів, повні чи часткові, а також стилізовані й пародійні цитати з них; назви культурно-історичних епох і стилів (мазепинське бароко, імаженізм, футуризм, Ренесанс, Belle Époque); імена літературних персонажів (Печорін, Грушніцькій, Тарас Бульба); прозорі натяки на певних літературних і політичних діячів; власні назви (газети, установи); згадки про певні історичні події й різноманітні натяки на них (від Конотопської битви до Майданів і знаменитої фрази 1936 року про безхмарне небо над усією Іспанією); географічні локації та символи (Моршин, Відень, Зелений Клин тощо)... Цей перелік можна продовжувати й продовжувати.

Незаперечними й цілком зрозумілими є інтертекстуальні відсилання до Гоголя, видатного полтавця й, безсумнівно, учителя для автора. Гоголівська масштабність бачення подій «з пташиного польоту», його сміливе фантазування, очищувальний сміх і яскравість стилю цілком корелюють із духом «Третіх півнів». Від Івана Івановича й Івана Никифоровича до «Обраних місць із листування з друзями», від улюбленої Гоголевої Італії до (гірка іронія!) портрета в кобеляцькому кондитерському магазині – такий діапазон розставлених у романі гоголівських маркерів. Водночас Гоголь тут і символ роздвоєності, «розірваності» української душі, ілюстрація того, яким трагічним життєвим фіналом завершуються імперські обійми.

Інтертекст уписує зображені події в контекст «великого часу», збуджує в уяві читачів додаткові інтелектуальні сигнали, робить текст об'ємнішим, стереоскопічнішим.

Немає сумнівів, автор – ерудит і розраховує на творчого й зацікавленого читача. На жаль, постмодерністська ускладненість твору, руйнування стереотипів і засвоєних багатьма ще зі школи усталених уявлень про те, якою має бути «правильна література», гра зі словом і стилем, орієнтація на читача-енциклопедиста значно звужують коло потенційної читачької аудиторії цієї книги, а відтак і її «масове» сприйняття. Призвичасний до послідовного розвитку інтриги, чіткого поділу на позитивних і негативних персонажів, однозначних оцінок, не зовсім підготовлений читач ризикує втрапити інтерес до тексту, не помітити його внутрішньої багатогарової напруги, змістового й естетичного багатства.

Цілісний текст роману «Треті півні» складається з багатьох мозаїчних фрагментів, і кожен із них – яскрава колоритна картина сама по собі. Проте всі вони

об'єднані образом оповідача на дещо незвичне для українського вуха ім'я Ромуальд. Певно, автор обрав його невипадково. Воно одразу відмежовує оповідача від решти персонажів, робить його унікальним, готує читача до сприйняття цієї фігури як такої, що наділена правом говорити особливі, неординарні, а часом і парадоксальні речі. Він намагається знайти відповіді на оті клятві українські питання: чому Україна (чи, може, Малоросія!) знову і знову в огні? Що робити в сучасних умовах людям, із дитинства уражених любов'ю до «НЕЇ» – України? Як її, цю любов, реалізувати? Як і в чому шукати душевну гармонію з дійсністю? І чи можлива така гармонія взагалі? Хто винен, що навколо менше, ніж хотілося б, людей, для яких твоя любов до «НЕЇ» потрібна?

Ніякий науковий трактат, ніяке журналістське розслідування не дасть відповіді на ці запитання. Не дає остаточної відповіді на них і роман Богдана Безхутрого «Треті півні». Фінал роману відкритий. Оповідач залишається на роздоріжжі, продовжуючи рефлексувати й дивитися сни, він не знаходить у собі сили піти на фронт слідом за дівчиною Лесею, яка так символічно з'являється на останніх сторінках книги. Очевидно, подолати інфантильність не так-то й просто... Однак автор не хоче занурювати читача в темні песимізму. Нехай перед НАМИ й постають нові виклики, та попереду ж іще пів життя!

Для допитливих читачів зрозуміла алюзія на Шевченкову «Причинну» в назві твору. Але символічний красень-півень на обкладинці книги вже співає, бо провіщає світанок, адже він настане невідворотно, як, зрештою, невідворотно дорослими стають кожна людина й кожний народ.

